

ԶԱՅՆ

ՀԱՄՇԵՆՆԱԿԱՆ

«ՀԱՄՇԵՆ» ՀԱՅՐԵՆԱԿՅԱԿԱՆ-ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅԱՆ ԱՄՍԱԹԵՐԹ Անվճար

2006թ. ապրիլի վերջին «Մեկ ազգ, մեկ մշակույթ» հիմնադրամի գործադիր տնօրեն Թամարա Պողոսյանը Կրասնոդարի և Ստավրոպոլի երկրամասերում ու Ռոստովի մարզում հանդիպումներ ունեցավ տեղի հայկական համայնքների և մշակույթի գործիչների հետ: Շրջագայության հիմնական նպատակն էր հրավիրել այդ վայրերի հայկական համայնքներին մասնակցելու «Մեկ ազգ, մեկ մշակույթ» համահայկական մշակութային 2-րդ փառատոնին, որը պիտի տեղի ունենար 2006թ. հունիսի 23-ից 30-ը: Կրասնոդարի մշակույթի և կրթության հայկական «Նարեկ» կենտրոնի սաները սրտատրոփ սպասում էին ամառային արձակուրդներին, որպեսզի իրենք էլ հանդես գան Հայաստանում անցկացվելիք փառատոնում: Վերջապես եկավ բաղձալի օրը:

Ես երկրորդ անգամն է, որ մասնակցում եմ փառատոնին. առաջին անգամ որպես Կրասնոդարի «երկրամաս» հայկական թերթի թղթակից, իսկ այժմ և՛ որպես լրագրող, և՛ որպես պատվիրակության ղեկավար: Մեր «Նարեկ» կենտրոնից Երևան ժամանեց 22 հոգի, այդ թվում՝ որպես ստեղծագործական խումբ 5-14 տարեկան

ցահանդեսների ու միջազգայնացման մուտքը ևս անվճար էր: Հունիսի 27-ին Կրասնոդարի «Նարեկ» կենտրոնի մասնակապատանեկան ստեղծագործական խումբը (Եվա Բայադյան, Արսեն Բայադյան, Քրիստինե Սարգսյան, Անգելինա Առաքելյան, Գոհար Ալահվերդյան) Երևանի Առնո Բաբաջանյանի անվան համերգասրահում ներկայացրեց գրական կոմպոզիցիա՝ Հովի. Թումանյանի, Ավ. Իսահակյանի, Ե. Չարենցի, Պ. Սևակի, Հովի. Շիրազի, Հ. Սահյանի և այլոց ստեղծագործություններից: Չնայած որ «Նարեկի» սաները հայերեն արտասանում էին ռուսական առոգանությամբ (նրանք բոլորն էլ Ռուսաստանում ծնվածներ են և շատերն առաջին անգամ էին Հայաստանում), սակայն նրանք արժանացան հանդիսատեսի բուռն ծափահարությունների: Բացի սանուցից ներկայացվեց նաև հայկական ժողովրդական պար (Աննա Մոսիսյան) և երգ (Նառա Ռսկանյան):

Երկրորդ փառատոնին 20 երկրներից մասնակցեց 2000 մարդ. սա գերազանցում է նախորդի մասնակիցների թիվը: Ամենից շատ եկել էին Ռուսաստանից՝ 264 հոգի: Պարզ է, որ եղան կազմակերպչա-

Առնո Բաբաջանյանի անվան համերգասրահում:

մով և ծրագրի խտացման պատճառով Սանահինի և Հաղպատի վանքերը դուրս էին մնացել ծրագրից, այդ իսկ պատճառով մեր պատվիրակությունով որոշեցինք փա-

մտ: Ամառային արձակուրդներից հետո՝ օգոստոսի վերջերին, նրանք ևս կվերադառնան Կրասնոդար:

Ի դեպ, օգոստոսի 18-20-ին Ծաղկածուրում կանցկացվի ուսուցիչների համահայկական կրթական երկրորդ խորհրդածողովը, որին մասնակցելու հայտ է ներկայացրել նաև «Նարեկ» կենտրոնը: Խորհրդածողովին կմասնակցենք ես և «Նարեկ» կենտրոնի հայոց լեզվի և գրականության ուսուցչուհի Երազիկ Հարությունյանը:

Վերջում ցանկանում եմ «Ձայն համշենական» թերթի միջոցով մեր պատվիրակության անունից շնորհակալություն հայտնել ՀՀ իշխանություններին, «Մեկ ազգ, մեկ մշակույթ» հիմնադրամի գործադիր տնօրեն տիկին Թամարա Պողոսյանին և բոլոր նրանց, ովքեր իրենց կազմակերպչական ունակությունները, եռամիջկամ նյութական միջոցներն էին ներդրել փառատոնը բարձր մակարդակով անց-

ՄԵԿ ԱԶԳ, ՄԵԿ ՄՇԱԿՈՒՅԹ

յոթ երեխա, մյուսները եկել էին հայրենիքին մոտիկից ծանոթանալու: Կրասնոդար

կան թերություններ, որոնք հետզհետե կշտկվեն, բայց կային հարցեր, որոնք

Բաշ-Ապարանի հերոսամարտին նվիրված հուշարձանի մոտ:

քաղաքի Պաշկովսկի ավանից անհատական հայտերով եկել էին նաև տեղի հայկական համայնքի նախագահ Գևորգ Սերոբյանը (խմբի ղեկավար), հայոց լեզվի և գրականության ուսուցչուհի Գալինա Սարգսյանը, էստրադային երգիչներ Գայանե Զախարովան և Ալեքսեյ Մուսատովը: Փառատոնին մասնակցող ստեղծագործական խմբերը հնարավորություն ունեցան ոչ միայն ելույթներ ունենալ մարզերում, այլև ծանոթանալ Հայաստանի տեսարժան վայրերին: Մենք եղանք Գյումրիում, Վանաձորում, Դիլիջանում, Գառնիում, Գեղարդում, Վաղարշապատում, Գավառում, Սևանում և այլն: Մեր սաներն իրենց երգով, պարով և ասմունքով հիացրեցին հանդիսատեսին:

Մեկ օր հատկացված էր Երևանի թանգարաններին, որոնց մուտքը փառատոնի մասնակիցների համար անվճար էր: Ի դեպ, փառատոնի բոլոր համերգների, ցու-

կախված չէին հիմնադրամի աշխատանքներից, օրինակ՝ Կրասնոդարի երկրամասի Լազարևսկի շրջանի «Համշեն» ժողովրդական երգի-պարի (37 մարդ), հայկական ժողովրդական «Նաիրի» (20 մարդ), «Դեղձահիկ» վոկալ (5 մարդ), Տուապսեի «Սար» երիտասարդական էստրադային (14 մարդ) համույթները հայտ էին ներկայացրել մասնակցելու փառատոնին, սակայն հովանավոր չուներանալու պատճառով չկարողացան գալ Հայաստան: Դրան հակառակ կային խմբեր, որոնք նախապես հայտ չէին ներկայացրել, օրինակ՝ Մոսկվայի «Վերածնունդ» երգչախումբը (20 մարդ), բայց ժամանել էին Երևան: Ահա այս դժվարություններն էին, որ ստիպում էին փոփոխություններ մտցնել նախօրք կազմված ծրագրերում:

Նախատեսված էր, որ մասնակիցները կարողանան ծանոթանալ Հայաստանի գեղատեսիլ վայրերին: Ժամանակի առու-

նատոնի ավարտից հետո ուղևորվել Ալավերդու շրջան: Մինչ Ալավերդի հասնելը, հուլիսի 1-ին եղանք Խարբերում, այցելեցինք Կարմիր Ավետարանի եկեղեցի, որը կառուցվել է 1997 թ., իսկ հուլիսի 2-ին, ինչպես որոշել էինք, ուղևորվեցին դեպի Սանահին ու Հաղպատ: Ճանապարհին՝ Աշտարակի ու Ապարանի սահմանագծում, տեղադրված էր Մեսրոպյան ոսկեդենիկ Այրուբեանի արձանախումբը: Յուրաքանչյուր տառ առանձին քանդակված էր հայկական կարմիր տուֆ քարով: Կանգ առնելով այս եզակի հուշարձանի մոտ «Նարեկի» սաները բարձրաձայն հնչեցրին այբուբենը: Ապարանում եղանք Բաշ-Ապարանի հերոսամարտին նվիրված հուշակոթողի մոտ, որից ոչ հեռու գտնվում է նաև Դրոյի (Դրաստամատ Կանայանի) գերեզմանը: Երբ հասանք Սպիտակ՝ երկրաշարժի էպիկենտրոնը, բնականաբար, մեր ուրախությունը փոխարինվեց տխրությամբ: Հունիսի 3-ին եղանք Սանահինի վանքում, որը եղել է միջնադարյան նշանավոր հողկորկրթական կենտրոն: Սոխակ Սիմոնյանը մանրամասն ծանոթացրեց վանքի պատմությանը. այն կառուցվել է 10-13-րդ դարերում, սակայն, ցավոք, այդ գեղեցիկ կոթողը այսօր ունի վերանորոգման խիստ կարիք: Սանահինի համալսարանում են դասավանդել միջնադարի մեր մի շարք նշանավոր գիտնականներ՝ Գրիգոր Մագիստրոսը, Վարդան Արևելցին և այլք, այստեղ գրվել և ընդօրինակվել են բազմաթիվ ձեռագրեր: Հաղպատի վանքը ևս միջնադարի հողկոր-մշակութային խոշոր կենտրոններից է եղել: Ի դեպ, մի քանի տարի Հաղպատում է ապրել երգի արքա Սայաթ Նովան:

Երևան վերադառնալուց հետո, մեր խմբի մի մասը մեկնեց Կրասնոդար, մյուսները մնացին Հայաստանում, ոմանք գնացին Ղարաբաղ՝ իրենց հարազատների

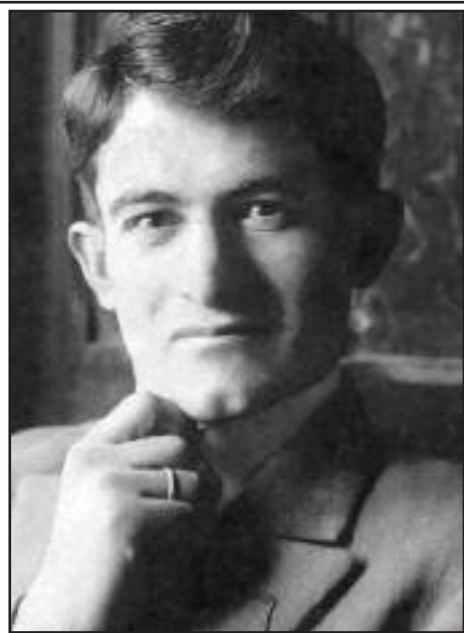

Սանահինի վանքում:

կացելու համար: Այն համայնքեց աշխարհի տարբեր ծայրերում սփռված մեր հայրենակիցներին, նրանց մեջ բարձրացրեց հայկական ոգին:

Ցանկանում եմ նաև նշել, որ փառատոնի բոլոր մասնակիցներին հանձնվեցին դիպլոմներ, իսկ որոշ պատվիրակությունների ղեկավարներ (այդ թվում՝ «Նարեկի») փառատոնի կազմակերպչական աշխատանքներին ակտիվորեն մասնակցելու համար արժանացան պատվոգրերի:

ԱՄԱԼՅԱ ՄՈՍԻՆՅԱՆ
Կրասնոդարի «Նարեկ» կրթամշակութային կենտրոնի նախագահ, պատվիրակության ղեկավար

1922թ. գարնանը, մի գեղեցիկ օր, Սեբաստիայի ամերիկյան որբանոցից մի խումբ որբ պատանիներս, զինված գանազան գույնի տակնապաններով, շրջապատած որբանոցի սիրված ուսուցիչ Լևոնին, ճանապարհվեցինք Բրզանի, երբեմնի հայկական այդ գյուղը, որտեղ ծնվել ու իր մանկությունն էր անցկացրել արևմտահայ անվանի բանաստեղծ Դանիել Վարուժանը: Գնում էինք մեծարելու մեծ բանաստեղծին նրա եղբորական մահվան 7-րդ տարեկիցի առթիվ: Թուրքական յաթաղանին զոհ գնացած մեկուկես միլիոն հայերի պես Դանիել Վարուժանն էլ չուներ իր շիրիմը: Սեբաստիան՝ երբեմնի հայ Արծրունի թագավորների քաղաքը, թեպետև զուրկ էր անտառներից, այնուամենայնիվ, Սեբաստիայի գարունն իր հմայքն ուներ: Ամեն տարի գարնանը Սեբաստիան շրջապատող լեռները զարդարվում էին անհամար գույնզգույն ծաղիկներով:

Բրզանիքը Սեբաստիային ամենամոտ հայկական գյուղերից էր: Մենք՝ որբերս, քայլում էինք բոկոտ, կարճ տաքատներով, գլխաբաց: Գնում էինք արտերի արահետներով: Մեր գլխավերևում թռչում էին մի քանի արագիլներ, որոնք իրենց կտուցներով ցախ էին տանում դեպի ձայն կողմում գտնվող մարգագետնում խոյացող բարդիները՝ վերանորոգելու իրենց հին բները: Այդ մի խումբ բարդիները, եթե թուրքերի կացնի զոհը չէին դարձել, պատճառն այն էր, որ ինչպես քրիստոնեական, այնպես էլ մուսուլմանական աշխարհում արագիլի բույն դրած ծառը չեն կտրում:

Ինձ շատ էր հետաքրքրում Բրզանիք գյուղը ոչ միայն այն պատճառով, որ բանաստեղծ Վարուժանը ծնվել էր այնտեղ, այլ նաև նրա համար, որ ես երբեք Սեբաստիայի որևէ հայկական գյուղում չէի եղել: Ես սպասում էի, հանձինս Բրզանիքի տեսնել մի լավ ու շեն գյուղ: Մանավանդ, երևակայում էի, որ բանաստեղծը ծնված պետք է լիներ մի փառավոր տան մեջ:

Մենք մեր ճանապարհին երգեցինք մի քանի երգեր՝ բոլորն էլ նվիրված հայ ժողովրդի սիրված հերոս Անդրանիկին:

Անցանք մի շատ բարակ գետակ, որի ջրերը, շատ հավանական է, շուռ էին տվել դեպի արտերն ու մարգագետինները: Այդ բարակ ջուրը հազվել թոքեց մեր ունաթաթերը: Մենք կամք առանք քարուքարեղ եղած գյուղի կիսավեր եկեղեցու առաջ: Եկեղեցու խարխուլված զմբթի ծայրին վիրավոր թռչնի մնամ երկու թևերը կախ, մեկ ոտքի վրա կանգնած էր սզավոր խաչը: Կարծես գյուղը թե՛ օրից, թե՛ ցամաքից ռմբակոծության էր ենթարկվել: Ոչ մի կենդանի շունջ չէր երևում գյուղում: Գյուղի երբեմնի բնակիչները 1915թ. ենթարկվել էին բռնազաղթի և կոտորածների: Դատելով Բրզանիքի ավերակներից, այն կառուցված էր եղել չքոծված աղյուսներով: Փայտի հետք անգամ չկար:

Բոլորիս վրա մի տեսակ թախծ էր իջել, բոլորս տխուր էինք: Մեզանից յուրաքանչյուրը մտքով թռել էր իր հայրենի գյուղ, որն, անկասկած, նույնպես ավերակույտի էր վերածվել ջարդարարների կողմից: Դեռևս ճանապարհին մեր ուսուցիչը ասում էր, որ Բրզանիքում անպատճառ կլինեն վերապրողներ և վերադարձողներ, որոնցից կիմանանք Վարուժանի տան տեղը: Այժմ կանգնել էինք ու չգիտեինք մեր անելիքը: Հանկարծ մի քանի տղաներ միանգամից ձայն տվին.

— Պարոն Լևոն, ծոխը, ծոխը:
Բոլորս մեր աչքերը հառեցինք դեպի այն կողմը, որտեղից քուլա-քուլա երկինք

Եղեմի տարիների մասին Աղասի Քյոսեյանի հուշերը («Ապրիր որպես հայ» և «Գայլը») տպագրվել են «Չայն համալսարան» թերթի 2005թ. NN 3-4-ում և NN7-8-ում: Վերջերս նրա թերթի մեջ գտա նրա հուշագրության մի սևագիր, անավարտ հատված՝ «Այցելություն Բրզանիք» վերնագրով, որը ներկայացնում էր ընթերցողների ուշադրությանը: Հեղինակը ծնվել է 1905-ին Տրապիզոնի մահաբնիկ Սամսոնի գավառի Թերեզի գավառակի Թելիփուղար գյուղում: Եղեմի օրերին նրանց բազմաճյուղ ընտանիքից և ութ երեխաներից փրկվել են միայն ինքն ու ավագ քույրը՝ Մարիամը: Այսպես, Վերապատվել է Սեբաստիայի, Կորնթոսի և Մարսելի որբանոցներում, այնուհետև՝ 1928-ին, Փարիզում ամուսնացել է նույնպես որբ, Կորնթոսի (Հունաստան) և Մարսելի որբանոցներում հանգրվանած չարձամբացի Արշալույս Պորզակյանի հետ: Իմանալով, որ ավագ քույրն ապրում է Կրասնոդարի երկրամասի Ապշերոնսկի շրջանի Նեֆտեգորսկ գյուղում, 1936-ին կնոջ և երկու երեխաների հետ հայրենադարձվել է Հայաստան: 1946-ին տեղափոխվել է ծովափնյա Դագոմիս ավան: 1951-ին քաղաքական մեղադրանքով դատապարտվել է 10 տարվա ազատազրկման, բայց 1955-ին արդարացվել է և բնակություն հաստատել քրոջ մոտ՝ Նեֆտեգորսկում, ուր տեղափոխվել էր նրա ընտանիքը: 1963-ին կնոջ և երեք երեխաների հետ վերադարձել է Երևան, բայց հաճախ է մեկնել ազգականների մոտ՝ Նեֆտեգորսկ և Չեռնիգովսկոյե, ուր և մահացել է 1975-ին և թաղվել Նեֆտեգորսկում:

Հուշագրության մեջ հիշատակվող ուսուցիչ Լևոնը, ամենայն հավանականությամբ, Սեբաստիայի Ամերիկյան քույրի շրջանավարտ, ուսուցիչ Լևոն Պոտոսյանն է, որը հետագայում բնակվում էր Մեքսիկայում: Իսկ թժիշկ Խոսրով Չեքիմյանը Սեբաստիայի հանրաժամանոթ դեմքերից էր, սովորել է Բեյրութում, այնուհետև վիրաբույժ աշխատել Սեբաստիայի Ազգային հիվանդանոցում: Որոշ ժամանակ բնակվել է Տրապիզոնում, որտեղից էլ տեղափոխվել է Երևան: Ես Թուրքիայում ռենտգենի առաջին մասնագետներից էր:

ՍԵՐԳԵՅ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ

Եր բարձրանում սև ու թանձր ծուխը: Պարոն Լևոնը ինձ և ուրիշ երկու պատանիների հրամայեց.

— Դու՛ն, դո՛ւն, դո՛ւն, շուտ վազեցե՛ք ու մի լուր բերե՛ք:

Երբեքով ավերակների միջով վազ տվինք դեպի ծուխը և այն շրջապատեցինք: Ոչ ոք չէր երևում, դա կրակ չէր, կրակի նշույլ անգամ չէր երևում: Մի քանի հարմար քարեր իրար էին մոտեցված, որոնց վրա կար պղնձից մի փոքր կաթսայիկ, որի տակ ծխում էր դաշտից հավաքված չոր աթարը: Մի մեծ տան ավերակների բակում էր այդ:

ԱՂԱՍԻ ՔՅՈՍԵՅԱՆ ԱՅՅԵԼՈՒԹՅՈՒՆ ԲՐԳՆԻՔ

Քանզված տան մուտքի մասը կանգուն էր մնացել, որտեղ դռան տեղ կախված էր հնամաշ, կարկատված ինչ-որ կարպետի մնամ մի բան, որը թեթև զեփյուռը հանգիստ օտորոնում էր:

— Մեծ մայրի՛կ, մեծ հայրի՛կ, քեռի՛, քեռեկի՛ն, հորեղբա՛յր,— սկսեցինք ձայն տալ:

Մենք նույնը կրկնեցինք մաս թուրքերեն: Կամաց բարձրացավ վարագույրի ծայրը և զարմացած ու անակնկալի եկած պառավ տանտիրուհին դուրս եկավ: Նա մի փոքրակազմ, ամբողջովին սպիտակած մազերով և, սակայն, դեռևս աշխույժ կին էր: Նա զույգ ձեռքերը բարձրացրեց, տարավ դեպի ճակատ, արևի դեմ հովանի արեց, դանդաղ քայլերով մոտեցավ մեզ: Կարծես այդ ավերակների բարի ոգին էր այդ ծերունագարդ կինը, որին ամմիջապես համակրեցինք: Մեզ ուշի-ուշով դիտելուց հետո հարցրեց.

— Բարով եք եկել, յավրուներ, հազար բարով, դուք «Արամյանի» որբերե՛նք, թե՛ քույրե՛ք:

— Մեծ մայրիկ,— պատասխանեցինք մենք,— այժմ «Արամյան» որբանոց չկա, «Արամյանի» որբերն էլ տեղափոխվեցին մեզ մոտ, այնպես որ այժմ բոլորս էլ քույրեք-որբանոցից ենք:

— Է՛, յավրուներս, ոտքի վրա կեցաք, դո՛ւն յավրու՛ն, աս քարին վրա նստե, աղվոր քար մըն է, դո՛ւն այս տափակ քարին վրա նստե, դո՛ւն հոս՝ այս կալովը քարին նստե,— ասելով, առաջարկեց, որ բոլորս նստենք:

Մենք շնորհակալություն հայտնեցինք պառավին, սակայն չնստեցինք:

— Մեծ մայրիկ, ո՞վ քանդեց ու ավերեց ձեր գյուղը,— այդ հարցը պատանեկան միա՛նիտ հարց էր, որ տվեցինք մեծ մայրիկին:

— Է՛, յավրուներս, դուք չե՛ք գիտեր ով կընես սասանկ բաներ, թուրքը, յավրուներս, թուրքը, թուրքեն զատ ո՞վ կընես: Թող թալանեին, թող կողոպտեին, զոհես խնայելին մեր ազգին, բոլորին քշեցին, տարին, անակ ալ ետ եկող չէրավ:

— Հապա մեծ մայրիկ, դու՛ն ի՞նչ ես անում միմակդ այս ավերակների մեջ,— հարցրեցինք մենք:

— Ես հոս չեմ կիմար,— պատասխանեց մեծ մայրիկը,— ես կարծիք քաղաքը՝ աղջկանս ու փեսայիս քով, ամեն տարի գարունը կուգամ հոս, հոս՝ գետին քով, պատիկ պարտեզ մը ունիմ, անոր հետ ժամանակս կանցնիմ: Երկու տարի առաջ հիվանդացա, գնացի դոկտոր Խոսրով Չեքիմյանին քով: Աստված անոր օրն ու արևը երկար ընե, ըսավ. «Մայրիկ, քու դեղդ քալելն է, օրական քանի մը ժամ քալե կամ աշխատե»: Հիմա ես երկու տարի հոս կուգամ-կերթամ և անոր խորհուրդներուն վրա աղկե եմ:

Երբ մենք նրան հայտնեցինք մեր գալու

ԴՈՒՆԵՂԻԱ

ԴԱՆԻԵԼ ՎԱՐՈՒԺԱՆ

ՀՈՐՍ ԲԱՆՏԻՆ ՄԵՋ

Դեռ փոքր էի. եկա քեզի մինավոր, Մուք զընդանիդ մեջ այցի: Մայրս հիվանդ էր. կը շըրջեի ե՛ս ազատ Մեջտեղ բանտի և մահճի:

Լուր տըվին քեզ. եկար առջևը դըրան Վանդակապատ՝ որ – ոճի՛ր – Կը բածներ մեր ողջագուրումը կըղկաթ: Եկար անխոս, վըշտակիր:

Ո՛րքան միհար էիր և ո՛րքան աչքերդ Շարավ էին արևու. Մորուքիդ տակ, կարծես սուկի վրա բուսած,

Ո՛վ հայր, մեռել մ'էիր դու:

Նըշմարելուդ պես զիս ժըպտիլ ըսկըսար. Բայց այդ ժըպտը բարի, Այդ տուտ ժըպտն էր
Մու՛նուֆար մը ծաղկած
Լըճի մը վրա արտոսրի:

Կարկառեցիր սև վանդակին ետևե Շըրթունքներդ իմ շըրթներուն. Բայց իրարու անոնք, ավա՛ղ, չըհասած՝ Մեր համբույրին դողդոջուն՝

Նույն ժամանակ եղան օրրան և դագաղ: Ո՛հ, պիտի ո՛րչափ քեզի Բաղձայի տալ ընդգրկումի մը մեջ տաք՝ Ազատ աշխարհը դուրսի,

Եվ իմ փոքրիկ բիբերըս քու բիբերուդ Տեղալ երկինքն անասհման, Սըրտես սըրտիդ պարպել
բոլոր օրերս այն Որ արևու տակ անցան:

Մուք բանտիդ մեջ գարնան վարդերը ամբողջ Պիտի լեցնել ուզեի, Կամ ծիղը հասակս ու
ապագան հասակիս Պիտ՝ հոն թաղել ուզեի:

Ո՛վ տըխուր ժամ: Թեզ մի առ մի պատմեցի Սև վիպակները մեր տան, Հանիիս մահն ու հիվանդ մորս
հազը խուլ
Լըռության մեջ գիշերվան.

Ըսի թե մեր տանիքին վրա, լուսնին տակ, Բուերը պար կը բըռնեն, Թե այս տարի մեր վարդենին չորացավ Գերեզմանատան խորշակեն:

Կը լըսեիր զիս և հարցում կ'ընեիր, Երբ հըրաման մը վարի, Կույր հըրաման մ'եկավ ըզմեզ բածներու... Դարձա՛ր... առանց համբույրի...

Ու ես երկա՛ր ետևեդ պիշ մայելով, Հա՛յր իմ, մինակ, հոն լա՛ցի. (Մինչ կուրծքիս տակ բաշ կը թթվեր ռիս մը նոր)

Միտս աչքերես քանեցի:

...Ո՛վ կյանք սիրո, լանջ քըրտինքի, սիրտ փուշի,

Ցեխին նետվա՛ծ սըրբություն, Արևուն բորբ հոսանքներուն
դեմ գոցված,

Ո՛վ երակներ ազագուն:

Տեսա՛ որ ձեզ հետ, ձեզի հետ սուզեցան Եղեմի մեջ, արտալած, Մուրբերն ամեն կրոնքի,
ամեն շուշաններ Եվ Հիսուսներ թըքըմված:

Յավրու – ծագուկ
Յավրու – ծագուկ
Եմնի – կոշիկի տեսակ

Սկզբը՝ Մախրոդ համարում

ՈՒԹԱՄՅԱ ԳՈՅԱՄԱՐՑ ԶԱՆԻԿԻ ԼԵՆԻՆԵՐՈՒՄ (ՍԱՄՍՈՆ. 1915-1923թթ.)

Իր տևողությամբ աննախադեպ այս պայքարի բազմաթիվ մանրամասներ են իր «Պատմություն Հայկական Պոնտոսի» գրքում ի մի է բերել Հովակիմ Հովակիմյանը (Արշակունի):

1915-ի արդեն ամռան կեսին լեռներում ապաստանած խմբերը կապ հաստատեցին միմյանց հետ ու մահվան գնացող տարագիր քարավաններին ուղեկցող ժանդարմների վրա անակնկալ հարձակումներով ազատում էին բազմաթիվ հայերի, ինչպես նաև զենք ու զինամթերք հայթայթում: Գանձիկի լեռներում ամրացած գրեթե բոլոր մարտախմբերում էլ կային կանայք ու երեխաներ: Վերապրածները հիշում են, որ այդ ժամանակ Քելթեփեի հատվածում կային շուրջ 150 հոգի (լավ-վատ զինված էին 50-ը), իսկ Չարշամպայի կողմերում 70-80 հոգանոց խումբ: Մարտախմբեր կային նաև Սամսոնում:

Օգոստոսին ժանդարմական կենտրոնատեղի հանդիսացող Քեռքլուկ գյուղում խոշոր ստորաբաժանման ծանր պարտությունն ու յոթ ժանդարմի սպանվելը սարսափ տարածեցին շրջակայքում: Իսկ հայրուկային պայքարն ուժեղանում էր: Օրեր անց մարտիկներն ինացան, որ Քեռքլուկում թուրքերը ողջակիզելու համար գյուղի եկեղեցուն էին հավաքել մնացած հիստուն հայ ծերունիներին և 85-ամյա Տեր Միքայել քահանային: Երեսուհիին գողացան մարտախումբը երբ տեղ հասավ, ծղոտի դեզերը, որոնցից մեկի վրա կանգնեցրել էին ծեր քահանային, արդեն այրվում էին: Բայց ողջակիզվող հոգևորականը հասցրեց տեսնել սկսված հզոր հարձակումն ու վերջին օրհնությունը տալ մարտիկներին: Թշնամին տասը սպանված ու չորս գերի թողնելով փախավ: Մարտիկներն այդ օրն առանց խտրության կոտորեցին հանդիպած բոլոր թուրքերին: Քեռքլուքն ամայացավ, ու թուրքերը երբեք չհամարձակվեցին այնտեղ վերաբնակվել:

Սեպտեմբերի 6-ին մարտիկները պաշարվեցին Սուլեյման չաուշի խոշոր չեթեախմբից, որին էլ իրենք էին որոնում գործած չարիքների վրեժը լուծելու համար: Կռիվը սկսվելուն պես հայակերը սպանվեց, ու չեթեաները փախան: Մարտիկները հեռանալիս ծանր դաս տվեցին նաև իրենց վրա կրակ բացած թուրքական մի գյուղի:

Երբ մարտախմբերում եղած պատանիները փոքրիշատե փորձ ձեռք բերեցին, նրանցից տասներեք հոգանոց առանձին խումբ կազմվեց, որի առաջին գործը եղավ (չնայած հրամանատարության խիստ արգելքին) վրեժխնդիր լինել հայտնի հայակեր Իսմայիլ չավուշից: Գազանը տանը չէր և սպանեցին որդուն ու ազատեցին առևանգած հայ աղջկան:

Քարավանների վրա հարձակումներով բավական մթերք էին ձեռք բերել ու 1915-16թթ. ձմեռը հանգիստ անցկացրին հսկա քարայրներում: Փոքրիկները գրել ու կար-

դալ էին սովորում, պատանիները զբաղվում զինավարժությամբ:

Գարունը դեռ չեկած խմբերը վերստին կապվեցին միմյանց, ապա գերված սուր-

ՏԻԳՐԱՆ ԴԵՎՐԻԿՅԱՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՊՈՆՏՈՍ

հանդակի նամակից իմացան, որ Սեբաստիայից խոշոր զինվորական պարենաբարձ քարավան է գալիս, իսկ փետրվարի 25-ին իրենց դեմ խոշոր հարձակում է սկսվելու: Գրավելով քարավանը, լրիվ լուծեցին սննդի ու զինամթերքի խնդիրը, առաջին անգամ ունեցան ձեռնառումներ և ոգևորված սպասում էին գալիք մեծ կռիվին:

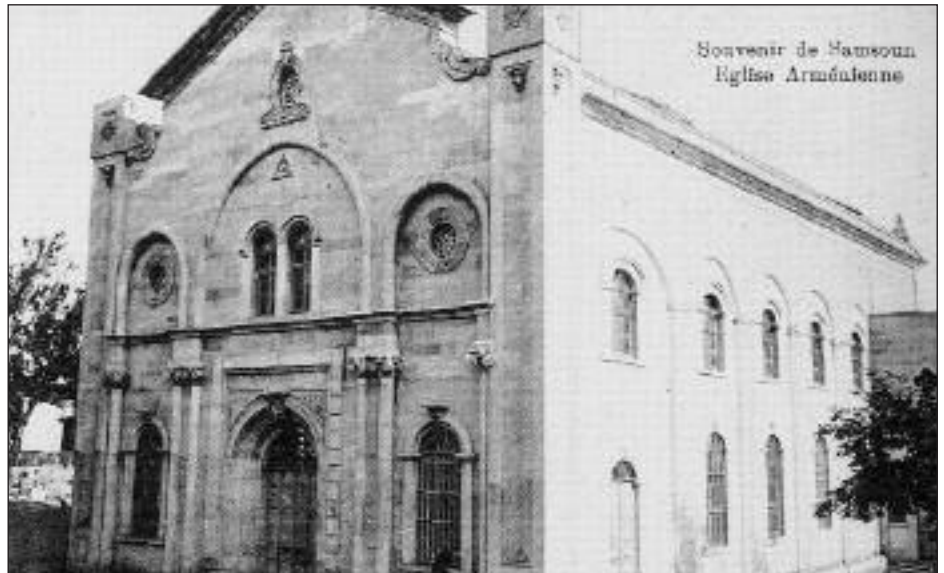
Երկօրյա ծանր կռիվներից հետո, երբ 150 մարտիկներն արդեն օրհասական վիճակում էին, օգնության հասան այլ մարտախմբեր և, ու թշնամին մեծ կորուստներով ետ շարավեց: Այդ կռիվում զոհվեց մարտախմբի անկրկնելի հրամանատար Տիգրան Ջեթունճյանը:

Փետրվարի 25-ին վերադասավորելով ուժերը՝ թշնամին եկավ վերջին ու վճռական հարձակման, բայց արդեն տեղ էին հասել լեռներում ամրացած հայրուկային բոլոր խմբերը, և մի քանի հազարանոց թշնամին ընդամենը 350 մարտիկներից ուղղակի խայտառակ պարտություն կրեց կորցնելով անգամ ընդհանուր հրամանատարին: Իսկ հայերը տասներկու զոհ ունեցան: Հուտով ռուսական բանակը մտավ Տրապիզոն, բայց ճանկիկ լեռներում ապաստանած շուրջ 2000 հայությունից նավեր բարձրանալ թույլ տվեցին միայն կանանց ու երեխաներին: Մարտիկները հետո միայն հասկացան, որ ռուսական հրամանատարության համար իրենք լոկ թշնամու թիկունքում գտնվող հարվածային ու քայքայիչ ուժ էին և դարձյալ քաշվեցին լեռները: Նոյեմբերի 26-ին չորս թն-

դարկված մի քանի մարտախմբեր եկան ու պատմեցին այնտեղ սկսված հեղափոխական քառուսի մասին՝ ի դերև հանելով Ռուսաստան անցնելու հույսերը: Իսկ

կռիվները շարունակվում էին, շրջանի խոշոր հայակերները մեկը մյուսի ետևից սպանվում: 1918-ի օգոստոսի վերջին հերթական «ներումը» եղավ: Շատերն արդեն իջել էին գյուղերը, իսկ ռազմաճակատներում պարտություն պարտության ետևից կրող թուրքերը՝ սակվել: Բայց 1919-ի աշնան սկզբին քեմալականներն աշխուժացան, վերսկսվեցին թալանն ու սպանությունները: Թուրքերը, սուրը իրդեհելով ողջակիզեցին Սուլուճագ գյուղի մարտախմբի հրամանատար Հովհաննես Ուրունյանի ընտանիքը, ապա սպանեցին Արթին Մինասյանին ու այլ խմբապետներին:

Իսկ մինչ այդ, 1919-ի հուլիսի 25-ին չեթեախմբերը պաշարեցին Քեռքլուքը, բայց հերթապահող դիրքապահները հասցրեցին ոտքի հանել քնած ժողովրդին: Հարձակումը ետ մղվեց մեծ դժվարությամբ ու հրամանատարի՝ Ավետիս Չազրյանի կյանքի գնով: Դրանից հետո թուրքերը շուրջ մեկ տարի սակվեցին: Իսկ 1920-ի օգոստոսին զենքերը հանձնելու խիստ հրամանը հայերին պարտադրեց իսկույն ամրացնել Քեռքլուքի դիրքերը: Սեպտեմբերի սկզբին 1500-անոց խուժանն ու զորքը հարձակվեցին գյուղի վրա (ժողովուրդը հասցրել էր վաղօրոք տեղափոխվել անտառ), բայց հարյուր մարտիկների դեմ հինգժամյա կռիվից հետո մեծ կորուստներով նահանջեցին: Օրեր անց երկրորդ խոշոր հարձակումն արդեն դիմադրվեց բավական մեծ դժվարությամբ, որից հետո մարտիկները վերջնա-

դանոթ ունեցող բազմահազար թշնամին, որի կեսը կանոնավոր զորքեր էին, հզոր հարձակում ձեռնարկեց հազիվ 450 մարտիկների դեմ, որոնք պիտի պաշտպանեին նաև 200 հույն ընտանիքների: Կեսօրից հետո թշնամին բավական դիրքեր էր գրավել: Մութ ընկնելուց հետո, երբ հայերը դաշույններով ու ձեռնառումներով դիմեցին հուսահատ հարձակման, կողմնորոշումը կորցրած թուրքերը սկսեցին կոտորել միմյանց: Բայց այդ արյունալի օրը հայերին շա՛տ կյանքեր արժեցավ:

1916-1917թթ. ձմեռը նույնպես ցուրտ և ծանր էր: Մատնության արդյունքում զոհվեցին մարտախմբի հրամանատար Զիլ Օվանեսը և Աղդաղի լեռներից Կովկաս անցնելու համար այստեղ եկած Աղան Չավուշը, ով Յոզղաթի դիմադրության հրամանատարներից էր: Մարտիկները սպանեցին հայտնի հայակեր Քեռնյուրիի օղլուն: Քեռքլուքում հաստատվել փորձող թուրք գաղթականները, ծանր դաս ստանալով, ընդմիջտ հեռացան, իսկ մարտիկները հրդեհեցին գյուղը:

Թուրքերը մի քանի անգամ «ներման» հրամանագիր բերեցին, գայմագան անձամբ հանդիպեց մարտիկներին, բայց սպաարդյուն. «Ձեռքը վայր կդնեք, երբ մեր ընտանիքները մեր տներում տեսնենք»: Ցավոք, շատերն էլ հավատացին ու...

Ռուսաստանից հետախուզության ու-

կանապես հեռացան լեռներ, իսկ գայմագանը թրքացած հայ դավաճանների օգնությամբ ձերբակալեց, ապա սպանեց խմբապետ Կարապետ Թահմազյանին (Պելի Հոճա)՝ իր տասը մարտընկերների հետ: Մարտախմբերի խորհրդակցությունում որոշվեց շեղող հարձակում ձեռնարկել գյուղերի վրա ու երբ քաղաքից զորքը օգնության հասներ, երկրորդ խումբը պիտի գրոհեր բանտը: Բայց կալանավորվածներին մի հույնի մատուցած արդյունքում տեղափոխեցին կենտրոնական բանտ, որտեղից նրանց ազատելու արդեն անհնար էր, և իրագործվեց միայն ծրագրի՝ թուրքական գյուղերին հարվածելու մասը:

1920-21թթ. ձմեռը լեռներում ապաստանած մարտիկներին համար հանգիստ անցավ: Փետրվարին քեմալականները փորձեցին մեկ հարվածով ոչնչացնել թե՛ հայ և հույն մարտախմբերին, թե՛ հակաքեմալական ուժերին, բայց տևական կռիվները լուրջ արդյունք չտվեցին: Ծանր պաշարումն ու կռիվները շարունակվում էին, երբ անակնկալ կերպով «ներման» հերթական հրամանագիրը եկավ, որին քեռքլուքցիներից բացի, գրեթե բոլորը հավատարմով իջան գյուղերը: Ներման այս քաղաքականությունը տևեց մինչև միմյանց տարածքում պատանդ մնացած մեծաթիվ հույների և թուրքերի փոխանակու-

թյունը: Առիթից օգտվելով՝ մարտիկները կարողացան ևս 200 հոգու ուղարկել Կովկաս ու լեռներում մնացին մեռած: Ապա իմացան, որ լեռներում են նաև Հովհաննես Ուրունյանի, Կարապետ Սարյանի, Մեսրոպ Յազըճյանի ու Սահակ Համալյանի մարտախմբերը: Կենտրոնանալով Թերմեի անտառներում՝ փորձեցին անցնել Ռուսաստան, ինչը ձայնողվեց հետապնդումների սաստկացման պատճառով:

1921-ի մայիսի սաստիկ ընդհարումից հետո բռնություններ սկսվեցին անգամ ներման հրամանագրերին արձագանքած ու խաղաղ ապրող հայերի նկատմամբ, որոնցից շատերը վերստին քաշվեցին լեռներ: Հալածանքների հետևանքով Քեռքլուքի շուրջ վաթսուներեք մի գիշեր փախել էին անտառ, և ի վերջո մարտիկները գտան ու փրկեցին նրանց: Իսկ օգոստոսին ծուղակը գցեցին 1915-ին իր անօրինակ դաժանությամբ տխուր հռչակի արժանացած Ջելի չաուշին ու ողջ խմբին... Ապա եկավ տարիներ շարունակ թրքությանը քրիստոնյաների և հատկապես հայերի դեմ գրգռած շեյխի ու Կարապետ Թահմազյանի մատուցիչ հերթը, որոնք սպանվեցին հենց թուրքերի աչքի առջև:

Նոյեմբերին մարտիկների վրա շուրջ 1000 չեթեաներով հարձակման եկավ տխրահռչակ Թոփալ Օսմանը՝ լուծելու սպանված քեռքլուք վրեժը, սակայն հայերին պաշարելիս ինքը հայտնվելով ծուղակում, խայտառակ կերպով փախավ՝ ծաղրի առարկա դառնալով անգամ թուրքական մամուլում: Բայց հայակերն իր վրեժը հայ և հույն անգամ ժողովրդից լուծեց:

1921-22թթ. ձմեռը հայրուկները հեշտ անցկացրին, քանի որ նախապես հավաքել էին անհրաժեշտ ողջ պաշարը: Գարնանը մեծ դժվարություններով կարողացան նավով գաղտնի Կովկաս ծամվել ևս 250 վերապրածների, ապա մասնակի զինումներով ու առանց զենք հանձնելու համաձայնեցին գյուղ իջնել, որովհետև մտածում էին Ռուսաստան անցնելու մասին: Իսկ քեմալական շարժումն ուժեղանում էր, և 1922-ի դեկտեմբերին ընդամենը երեք օրում սպանվեցին ներման հրամանագրերին ու թուրքի բարեկամությանը հավատացած շուրջ երեսուն հայ և հույն խմբապետներ ու մարտիկներ: 1915-ին լեռները բարձրանալուց ի վեր կռվող ուժերի նման խոշոր կորուստ դեռ չէր եղել:

Դրան հետևեցին գայմագամի սպառնալիքներն ու Քեռքլուքի երկօրյա կռիվը: Երեք գոհ տալով մարտիկները քաշվեցին լեռներ, ուր անհրաժեշտ պատրաստություն կար հետագա դիմադրության համար:

1922-23թթ. ձմեռն անցկացնելուց հետո կարողացան նավով Ռուսաստան ուղարկել ևս 75 հոգանոց մի խումբ, ու լեռներում մնացին միայն զինված երիտասարդները, որոնք որոշել էին ընդմիջտ մեկնելուց առաջ լուծել դավադրաբար սպանված խմբապետների վրեժը: Այս մարտիկները, քանի որ «ներման» հրամանագրերին չհավատալով, թուրքերի հետ չէին բարեկամացել ու գրեթե ոչ ոքի չէին ճանաչում, բաժանվելով տասնհինգ փոքր խմբերի ու մեկնելով տարբեր ուղիներով՝ ուղղակի բռնեցին պատահած բոլոր տղամարդկանց, բերեցին Չանկերիշ, ընտրած քառասունընուսին զնդակահարեցին, երկու խոշոր ազարակատերերի պատանդ պահեցին, որ թուրքերը հայերին չնեղեն, իսկ մնացած գերիներին ազատ արձակեցին, որ սրանք ամենուր թրքությանը պատմեին կատարվածը: Ծանր պատիժ ստացավ նաև Էլզրուկ գյուղը, որի թուրքերն էին սպանել խմբապետ Պետրոս Թահմազյանին:

1923-ին քեմալական կառավարությունը հայերին երկրից հեռանալու արտոնություն չնորհեց, որին շուտով հետևեց նաև ապստամբների ներումը և ամեն կողմից գալով ու միանալով իրար, վերջին 445 հայերը, որոնցից 375-ը լավ զինված էին, հեռացան Ռուսաստան:

Տրապիզոնի և շրջակայքի շուրջ 60000 հայությունից միայն 2500-ը փրկվեցին, շնորհիվ լեռներում ապաստանած, տարիներով կենաց մահու կռիվ մղած մարտիկների անօրինակ նվիրումի ու պայքարի:

Александр Скаков

Российский институт стратегических исследований при
Администрации Президента РФ, кандидат исторических наук (Москва)

АБХАЗСКИЕ АРМЯНЕ В ПРОШЛОМ И НАСТОЯЩЕМ

Армянская община Абхазии появилась в конце 1860-х гг., после преобразования Абхазского княжества в Сухумский военный отдел (1864 г.) и подавления абхазского восстания (1866 г.). Армяне – переселенцы из Турции, занимали земли, оставленные ушедшими в Турцию абхазами-махаджирами. На этом этапе более активно в Абхазию из Османской империи переселялись греки и болгары. В 1880-х гг., после новой волны махаджирства, связанного с событиями русско-турецкой войны 1877-1878 гг., миграция армян в Абхазию стала гораздо более интенсивной. Ещё более усиливается армянская миграция в 1890-х гг., после резни 1895-1896 гг. Особенно значительное число армянских семей переселилось в Гагру, селения Мцара (Бзыбская Абхазия), Эшера, Гумское-Армянское, Яштух (окрестности Сухума) и Цебельду. В результате активной скупки земельных наделов армянами – мигрантами из Турции Министерство внутренних дел Российской империи всерьез обеспокоилось запретом турецким подданным (из проживающих в Сухуме на 1897 г. 1083 армян 924 были иностранными подданными) приобретать недвижимое имущество на территории некоторых регионов Закавказья. При этом значительная часть армян-переселенцев находилась в положении батраков (в их составе армян было 47 %, греков – 20,5 %, а грузин – 8 %).

В 1886 г. в Абхазии насчитывалось 1037 армян (1,5 % населения), в 1897 г. – 6552 (6,2 %), из них 1083 проживали в единственном городе - Сухуме. По своей численности они, тем не менее, значительно уступали как абхазам, так и картвелам (грузинам, мегрелам и сванам), составлявшим, соответственно, 55,3 и 24,4 % населения региона, но превышали русское население,

составлявшее 5,7 %. На 1914 г. армянская община Абхазии насчитывала 16794 чел. (12,5 % от общей численно-

сти населения), из них 7980 проживали в сельской местности. В это время уже наметилась тенденция более быстрого роста численности русского населения Абхазии, уступавшего по своему количеству только абхазской и картвельской общинам. В начале XX в. в Сухуме функционировали армянское училище и армянская церковь. Основным занятием армян Абхазии было табаководство.

Во время постреволюционных событий 1918-1921 гг. армянское население региона поддержало национально-освободительное движение абхазов. В целом, отношения между армянской и абхазской общинами в начале XX в. складывались в позитивном ключе. Так, по словам абхазского этнографа и просветителя Симона Басария (1923 г.), «армяне ... очень осторожны к абхазам, признают за абхазской нацией исторические, юридические и насильственные права на территорию, называют себя гостями в Абхазии, охотно открывают свои двери абхазам и всячески стараются подражать гостеприимству их. К большей чести армян надостности и то, что это единственная нация в Абхазии, которая бережно относится к старинным абхазским именам местности: все их села названы древними абхазскими именами».

По ряду известных причин, данным переписей, проводившихся в советский период на территории Закавказья в

большинстве случаев сложно доверять. Достоверной можно считать перепись 1926 г., по которой армяне составляли 12,8 % населения региона. В Сухумском уезде численность армян составляла 14388 человек (из них в Сухуме – 2033 человек), в Гагрском районе – 346 человек (из них 211 в Гаграх), в Гудаутском уезде – 649 человек (из них 388 – в Гудаутах), в Кодорском уезде – 209 человек (из них 149 в Очамчире), в Гальском уезде – 26 человек. При этом большинство населенных пунктов имело смешанное население. Наиболее крупные группы армян проживали в селах Сухумского района – Цебельде, Лате, Гумисте, Дранде, Мерхеули, Эшере, Гульрипше, Башкардаше, Азанте, Николаево-Анастасиевке, Полтаво-Ольгинском. По данным переписи 1939 г., армян в Абхазии насчитывалось 49705 человек (15,9 % населения республики), из них 6607 чел. проживало в городах. На этот период армяне составляли четвертую по численности национальную общину региона, но по численности городского населения армяне уступали не только русским, грузинам и абхазам, но и грекам (большинство из которых было выселено во время войны 1941-1945 гг.). Удельный вес городского армянского населения уменьшался. Кроме того, по данным на 1937-1939 гг. в управленческом аппарате армяне составляли 12,1 %, в производственной интеллигенции – 5 %, в интеллигенции – 8,2 %. Таким образом, уровень представленности армян в элите автономии не соответствовал их удельному весу среди населения Абхазии.

По переписи 1959 г. армян в республике насчитывалось 64425 человек

Впервые за последние 70 лет в Буденновске прошел спектакль на армянском языке

В Доме детского творчества города Буденновска, впервые за последние 70 лет, был поставлен спектакль на армянском языке. Как сообщили в редакции газеты армян России «Еркрамас», спектакль по сказке Ованеса Туманяна «Пирующим пиров не занимать» был организован городской армянской общиной «Святой Крест». В спектакле были заняты ученики армянской воскресной школы Буденновска (драматургия) и ансамбль «Прикумье» (хореография) под руководством Армена Авакяна. Режисеры-постановщики и авторы сценария – активисты общины Галина Захарова и Каринэ Саркисян. Спектакль был приурочен к празднованию Дня Первой Республики Армении и поставлен в рамках объявленного в России Года Армении.

Последние спектакли на армянском языке, ставившиеся на городских сценах, прошли еще перед началом Великой Отечественной войны, когда в городе действовали армянские школы (ныне в Буденновске общеобразовательных армянских школ нет). Огромную роль в культурной жизни города в то время играл драматург, музыкант, писатель, поэт, общественный и партийный деятель, журналист Сукиас Серебрякян, именем которого в тридцатых годах прошлого столетия была названа одна из городских армянских школ (ныне городская общеобразовательная школа N 2). В связи с этим на спектакле в качестве почетного гостя присутствовала племянница Серебрякяна - Тамара Серебрякова.

По окончании спектакля были подведены итоги конкурса «Армения в моей жизни», объявленного более месяца назад городской армянской общиной. В конкурсе приняли участие люди разных национальностей, причем не только из Буденновска, но и из других регионов Ставропольского края. Всем участникам конкурса были вручены призы и дипломы лауреатов.

СПРАВКА: Город Сурб Хач (Святой Крест, ныне Буденновск) был основан в 1799 году армянами - переселенцами из Карабаха, согласно жалованной грамоте Российского Императора Павла Первого.

Среди разрушенных вандалами в Калужской области надгробий есть и армянские

На кладбище в городе Кременки Жуковского района Калужской области в ночь с Родительской субботы на Троицу от рук разрушителей пострадало почти 130 надгробий. 15 крестов и один памятник были выброшены на трассу. Как сообщили в редакции газеты армян России «Еркрамас», по полученной из Калуги информации, директор МУП «Ритуал» Николай Бабин отмечает: «Могила детей, ветеранов, которые их защищали, евреев и армян - они крошили все подряд».

Подозреваемых задержали, нападение на кладбище, вероятно, признают пьяной выходкой. В ходе розыскных мероприятий задержаны 2 молодых человека 17 и 18 лет. Следствие по делу продолжается. Но даже спустя неделю жители Кременки не перестают удивляться - объем работы преступники проделали невысказанный, ворочая тяжелые памятники. Как сообщает один из пострадавших Валерий Велицян: «У меня еще не очень пострадало, но я смотрю, что делается у других, и мне неспокойно! Я бы этих вандалов сжег живыми и будь что будет!».

Укрепляют сотрудничество

В столице Ростовской области Российской Федерации подписано соглашение о торгово-экономическом, научно-техническом и культурном сотрудничестве до 2008 года между Ростовом-на-Дону и Ереваном. Как сообщили в редакции газеты армян России «Еркрамас», подобная договоренность достигнута в ходе официального визита в Ростовскую область мэра Еревана Ерванда Захаряна. Армянская и российская стороны также согласовали совместный проект по строительству в Ростове-на-Дону «Дома Еревана», а в Ереване – «Дома Ростова-на-Дону». Отметим, что серьезное развитие сотрудничества Ростовской области и Армении началось два года назад, когда в феврале 2004 года делегация из Ростовской области посетила Ереван. Нынешняя встреча главы Ростова-на-Дону Михаила Чернышева и мэра Еревана Ерванда Захаряна, по оценкам экономистов, должна повлечь за собой увеличение товарооборота между Арменией и Ростовской областью.

Добавим, что между армянскими городами Ереваном и Гюмри и донскими Ростовом-на-Дону и Новочеркасском установлены побратимские связи, а в самом Ростове-на-Дону действует Генеральное консульство Республики Армения в Южном федеральном округе РФ.

В Красноярске задержаны скинхеды, избившие армянина

В конце июня в Красноярске на острове Татышеве группой молодежи был избит гражданин Армении. Пострадавший получил серьезные телесные повреждения. Первоначально по этому факту было возбуждено уголовное дело по статье 213 УК - «хулиганство», однако, когда по подозрению в совершении этого преступления была задержана группа несовершеннолетних, взрослый соучастник избиения представился «лидером красноярских скинхедов» и мотивировал свои действия национальной неприязнью. После его ареста федеральный суд Советского района Красноярска предъявил ему обвинения по 282 статье УК - «возбуждение ненависти или вражды, а равно унижение человеческого достоинства по признакам национальности, публично, с применением насилия».

Дело находится в производстве прокуратуры Советского района, следствие проверяет причастность арестованного к совершению аналогичных преступлений. Как заявила помощник прокурора Красноярского края Елена Пимоненко, это первое столь громкое проявление национализма в регионе. «И прокуратура предпримет все усилия, чтобы пресечь подобные правонарушения «на корню». Мы жестко подходим к этому явлению, чтобы не допустить его распространения», - подчеркнула Елена Пимоненко.

Назначен почетный консул Армении

Губернатор Калининградской области РФ Георгий Боос в ходе встречи с представителями консульского корпуса представил собравшимся Юрия Коджояна, известного в регионе бизнесмена, назначенного недавно почетным консулом Республики Армения. Как сообщили в редакции газеты армян России «Еркрамас», новоиспеченный консул поблагодарил губернатора за оказанную поддержку и пригласил на открытие армянской церкви Калининграда, которое состоится в сентябре.

В неформальной обстановке иностранные дипломаты и российские чиновники обсудили также несколько вопросов, касающихся транзита пассажиров и грузов через сопредельные территории, и перспективы сотрудничества в сфере туризма, экономики и культуры.

(15,9 % населения), по переписи 1970 г. – 72850 человек (15,2 % населения). При этом по переписи 1959 г. армянское население незначительно превышало абхазское, по переписи 1970 г. – незначительно уступало ему. Любопытно, что по численности людей, имевших полное среднее образование, армяне уступали грузинам и русским, но обгоняли абхазов.

В дальнейшем рост численности армянского населения Абхазии приостанавливается, в 1979 г. армян в республике насчитывалось 73350 чел. (15,1 %), в 1989 г. – 76541 чел. (14,6 %). Таким образом, удельный вес армян среди населения Абхазии в 1960-е – 1970-е гг. медленно, но неуклонно снижается. Одновременно, и ещё более быстрыми темпами, снижается удельный вес русского населения. Продолжает медленно уменьшаться и удельный вес городского армянского населения. В населении г. Сухуми армяне в 1959 г. составляли 10,5 % (6783 чел.), в 1970 г. – 11,5 % (11664 чел.), в 1979 г. – 10,9 % (11823 чел.), в 1989 г. – 10,3 % (12242 чел.). На 1989 г. в Сухумском районе проживало 11617 армян (29,4 %), в Гулрыпшском районе – 13878 (25,3 %), в Гудаутском районе – 8857 (15,4 %), в зоне г. Гагра – 22854 (29,7 %), в Очамчирском районе – 6226 (8,3 %), в г. Ткварчели – 337 (1,5 %), в Гальском районе – 530 (0,7 %).

Новые условия для армян Абхазии сложились в ходе и в результате грузино-абхазской войны 1992-1993 гг. С одной стороны, значительная часть армянского населения, преимущественно, находившаяся в оккупированной грузинской армией части республики,

заняла позицию нейтралитета. Ещё во время абхазо-грузинского противостояния 1989 г. национальные общины республики сохраняли нейтралитет. Этот опыт побудил руководство абхазского национально-освободительного движения обратить внимание на национальные общины и привлечь их как к противостоянию Тбилиси, так и к участию в государственном строительстве. В 1990 г. было создано армянское культурно-благотворительное общество «Крунк», вошедшее в 1992 г. в Комитет национального спасения. Выделился целый ряд лидеров армян Абхазии – Альберт Тополян (в 1992-1996 гг. вице-спикер Верховного Совета Абхазии), Галуст Трапизонян (депутат Верховного Совета республики в 1996-2001 гг., Герой Абхазии), Сергей Матосян (полковник, Герой Абхазии). Ставка была сделана на объединение «многонационального народа Абхазии» в противостоянии грузинскому этнонационализму. Поэтому не удивительно, что армяне из регионов Абхазии, находящиеся под контролем республиканского руководства во главе с В.Г. Ардзинба, в подавляющем большинстве выступили на абхазской стороне, в том числе, в составе двух армянских батальонов. В некоторых населенных пунктах (Гагра, Сухуми, Гулрыпш, Очамчира, с. Лабра) имели место факты массового уничтожения армянского населения со стороны грузинских подразделений. Так, в Лабре было убито более 20 человек армянской национальности.

По данным Управления государственной статистики Абхазии за 1995 г. в республике проживало 61962

армян. По данным переписи 2003 г., в Абхазии насчитывалось 44869 армян (21 % населения), при этом в Сухуме их проживало 5565 чел., в Сухумском районе – 7209 чел., в Гулрыпшском районе – 9374 чел., в Гудаутском районе – 4141 чел., в Гагрском районе – 16322 чел., в Очамчирском районе – 2177, в Ткуарчалском районе – 67 чел., в Гальском районе – 14 чел. При этом, по вызывающей доверие информации, данные переписи можно считать неполными, численность армян, как и грузин – заниженной. По имеющимся оценкам, численность армянского населения Абхазии незначительно превышает численность абхазского и приблизительно соответствует численности грузинского населения республики, то есть составляет около 60-70 тыс. чел. Искажение данных переписи связано с вполне понятными опасениями практически мононациональной властной элиты республики, не желающей делиться властью и позициями в бизнесе с представителями национальных общин. Также вполне понятно, учитывая реальное соотношение численности национальных групп, проводимая в последние годы кампания по выселению армян, заселившихся без необходимой регистрации, на территорию Республики Абхазия. На настоящем этапе эта кампания коснулась преимущественно Гагрского района, где армяне составляют не менее половины населения. К сожалению, такие мероприятия не способствуют улучшению межнациональных отношений в республике. Попытки же возродить армянскую общину как политическую силу предпринимались «сверху» (во время

предвыборной кампании 2004 г. претендент на президентство Р. Хаджимба пытался опереться на армян Абхазии) и проводились с сиюминутными целями.

Во второй половине 1990-х гг. появился новый фактор – миграция в Абхазию армян из Армении и Грузии. Судя по наблюдениям этнографов в эти годы, иногда создавалось впечатление, что переехавшие в Абхазию армяне из собственно Армении воспринимали местных армян как не вполне «чистокровных» и «истинных». В дальнейшем обе группы армян: «коренные армяне» и «армяне-мигранты» в значительной степени консолидировались. Любопытно, что среди абхазских армян, по сравнению с другими национальными группами, наиболее высок процент неверующих (около 30 %). При этом для армян, даже в большей степени, чем для абхазов, характерны мононациональные браки (95,9 %).

В настоящее время Республика Абхазия формируется как многонациональное государство с господством абхазской национальной идеи, в отличие от Приднестровской Молдавской Республики, сложившейся на основании идеологии интернационализма. Национальные общины во многом существуют автономно, и перейти от политики сосуществования и равноудаленности к политике взаимодействия и поиска компромиссов достаточно затруднительно. Для этого титульный народ Абхазии и его элита на деле должны повернуться лицом к основательно подзабытой с начала 1990-х гг. концепции «многонационального народа Абхазии».

В Москве прошли «Лазаревские чтения», посвященные истории и культуре армян России

Участники одной из секций «Лазаревских чтений»

С 3 по 6 июня в Москве прошли, ставшие традиционными, Лазаревские чтения, посвященные изучению истории и культуры армян, а также их вклада в общее культурное наследие народов России. Как сообщили в редакции газеты армян России «Еркрамас», эта конференция, организуемая, главным образом, усилиями Армянского культурно-просветительского общества «Арапат» и Армянского историко-родословного общества уже в третий раз собирает участников со всей страны.

С каждым годом организаторы программы привносят в организацию Чтений что-то новое, постепенно повышая уровень мероприятия. Как и прежде, с размахом было устроено открытие конференции: выступили официальные лица со стороны России и Армении. Заседание второго дня Чтений имело выездной характер, включая посещение подмосковного Фряново, где знаменитые меценаты Лазаревы также оставили свой замечательный след. Третий и четвертый день Чтений проходил в городской библиотеке им. Н. Некрасова, которая снова гостеприимно приняла участников конференции.

Среди многообразия представленных на Третьих Лазаревских чтениях докладов можно выделить три основных тематических направления. Во-первых, это, разумеется, исследования по истории семьи Лазаревых и добрых дел и наследию, оставленному ее выдающимися представителями. Второе крупное тематическое направление – история других выдающихся армянских фамилий, проблема, исследованию которой посвящена, в том числе, деятельность Армянского историко-родословного общества. В третью группу можно объединить выступления, посвященные различным проблемам истории армянской диаспоры и ее современных проблемах.

Участники Лазаревских чтений проводят интересные исследования по широкому спектру вопросов, связанных с историей и современностью армян в России, внося посильный вклад в развитие армяно-русских связей.

Армянское интернет-сообщество проводит акцию протеста

Как ранее сообщало ИА REGNUM (www.regnum.ru/news/armenia/642912.html), российский журнал «Коммерсант-Деньги» (N19) в качестве рекламного приложения представил вниманию своих читателей внушительный буклет о туристических достопримечательностях Турции, вместе с которым читатели также обнаружили в приложении диск с 70-минутным фильмом о «геноциде турков со стороны армян». В редакции газеты армян России «Еркрамас» сообщили, что армянское интернет-сообщество (www.genocide.ru, www.artsakh.info/forum/index.php, forum.hayastan.com/index.php и т.д.) отреагировало на этот факт проведением акции протеста, в ходе которой всем желающим предлагается написать письмо в редакцию журнала «Коммерсант-Деньги» с предложением принести извинение читателям за распространение ложной информации.

В многочисленных письмах, направляемых в редакцию журнала «Коммерсант-Деньги» в частности говорится: «Армянская диаспора России является одной из самых крупных в мире. Армяне веками трудились на благо России, они представлены в самых различных сферах трудовой деятельности... Республика Армения является стратегическим партнером Российской Федерации. Между двумя странами тесные союзнические отношения. В этой связи подобная антиармянская акция, реализованная представителями Турции через Ваше издание, может быть воспринята Арменией как недружественный акт со стороны России и вызвать недовольство среди армянского населения России.

Мы обращаемся к Вам с убедительной просьбой принести извинения читателям Вашего издания за распространение Вами информации не соответствующей исторической действительности и оскорбляющей чувства людей – потомков жертв Геноцида армян в Турции. Отрицание фактов Геноцида армян, имевших место в истории, фактически является соучастием в данном преступлении».

Более 6000 ярославских армян являются ограниченной частью местного населения

В Ярославле состоялась презентация деятельности областного регионального отделения Общества российско-армянской дружбы и сотрудничества. Как сообщили в редакции газеты армян России «Еркрамас», в выступлении председателя правления региональной организации Геннадия Голикова отмечалось, что еще на заре русского христианства армянские зодчие помогали возводить знаменитые храмы и монастыри. В свою очередь ярославские воины участвовали в освобождении армянских земель от завоевателей. Сегодня экспортные поставки предприятий области в Армению составляют почти 100 миллионов рублей. Более 6 тысяч ярославских армян являются органичной частью местного населения и вносят заметный вклад в развитие области.

Представители предпринимательского корпуса, творческой интеллигенции, духовенства, ученых, педагогов, студентов и областной администрации одного из ведущих регионов России высказались за ускорение торгово-экономического и научно-культурного сотрудничества, установления в ближайшее время прямых горизонтальных и пограничных связей с Арменией.

Во встрече активистов российского общества народной дипломатии участвовали президент Межрегионального общества российско-армянской дружбы и сотрудничества Виктор Криволюков, член правления этого общества Виталий Колединов, представитель Ярославской епархии РПЦ протоиерей Геннадий, председатель регионального отделения Союза армян России и армянского областного общества «Наири» Велирик Палакян.

Պարսամ Տրապիզոնցին ծնվել է Տրապիզոնում, եղել է ժամանակի ամենակրթված անձնավորություններից մեկը, հասել է արքեպիսկոպոսի աստիճանի և 1579թ. Գրիգոր Վանեցուց հետո դարձել է Լվովի հոգևոր առաջնորդ: 1582թ. հրաժարվել է աթոռից և հեռացել արքեպիսկոպոսական նստավայրից: Ծննդյան ու մահվան թվականներն անհայտն են: «Տաղ վասն ակնայի» երգիծական բանաստեղծությունը գրել է Միքայել անունով լվովցի քահանայի խնդրանքով:

ՊԱՐՍԱՄ ՏՐԱՊԻԶՈՆՑԻ
(16-րդ դար)

ՏԱՂ ՎԱՍՆ ԱԿՈՒՅԻ
(հատվածաբար)

Ակռայելս հալ մի չունի,
Կու խոստէ, յիս չի մնաց հոգի,
Թէ տամ քաշել՝ մայ կու ցաւի,
Դուք ի՞նչ խրատ կու տայք ինձի:

Հոգիս կելնու հետ չոր հացի,
Հաւաս ունիմ ես չոր մսի,
Ձէտ որ ի յակռաս կու հասանի,
Այլ չի մնաց ի յիս հոգի:

Հանց ակռայելն կկզի,
Գիշեր ու ցորեկ չի հանգչի,
Ինք հանդիպի կաքվու մսի
Եւ աղւոր կակուղ հերիսի...

Խեղճ ակռայելս հաւաս ունի
Բաթու, դագու, հաւու մսի,
Ինք հանդիպի գէր դալիի,
Մէջն լցած դապուրդայի...

Վայր կու մնամ, թ'ի՞նչ կու ցաւի,
Ակռաս թէ ի՞նչ հիլլաթ ունի,
Ձէտ մէկ մէկու կու հասանի՝
Խիստ կու խոստէ, յետ կու քաշուի:

Ձիս կու խաբէ, թէ չի ցաւոր,
Տեսնամ քանի օր մի անցնի,
Ակռաս սլայ ու կու հայի,
Վայն կու տայ խորված մսի:

Յանչափ պահեմ գքեզ անօթի,
Սև ակռայել ողորմելի,
Գլուխ դնես դու կորկտի,
Յետևն լաս դու չոր կտի...

Ծեծած ցորենն է քո հոգին,
Ձայն այլ աղէկ եփած լինի,
Այս մէկ ապրիկն ինձ պիտանի,
Ձայն այլ կասես, թէ մեզ պիտի:

Աժնիկ լինիս դու թարխանի,
Որ ի պահուց օրերն կեփուի,
Դու հանդիպիս անեփ ոսպի,
Ե՛տ կացիր, ակռաղ կու ցաւի...

Ակռա, քո երեսն մօտ լինի,
Ահա եղև հինգ վեց տարի,
Ձէտ որ ի քեզ բան կու հասնի,
Վա՛յ կու կանչես, խելքս կանցնի:

Հանց կայ քառսուն, յիսուն տարի,
Խեղճս խզմաթ կէնէ քեզի,
Այս աղմորդիս նսաֆ չունի,
Դեռ նախատինք կու տայ մեզի:

Խեղճ ակռայել ողորմելի,
Վատ չեմ ուզեր ես այլ քեզի,
Կասեմ, թէ խեղճ է, կու ցաւի,
Ձատ չէ կերեր՝ կայ վեց տարի:

Գանգատ մ՝ ունիմ ես այլ քեզի,
Թէ դու տէր ես այս ակռայի,
Դու մի՞ կենար շատ անօթի,
Երբ որ լուսնայ, հաց կեր քեզի:

Ես մեղաւոր Պարսամ գերի,
Որ զակռանիս իմ գովեցի,
Բնաւ զհոգիս իմ չիշեցի՝
Որպէ՛ս ճուղապ տամ Քրիստոսի:

Տէր Միքայէլն Լովեցի
Յիննէն խնդրեաց, ես գրեցի,
Ինձ մեղաւոր անարժանի
Դուք ասացէք Տէր ողորմի:

ՆՈՐ ՀԱՆԴԻՊՄԱՆ ՄՊԱՍՈՒՄՈՎ

Հայաստանի «Համշեն» հայրենակցական-բարեգործական հասարակական կազմակերպության խորհուրդը 2005թ. դեկտեմբերի 18-ին Երևանի ռեստորաններից մեկում կազմակերպել էր հայաստանաբնակ համշենցիների և արխագահայ ուսանողների հավաք, որի ժամանակ քեմենչեի ուրախ հնչյունների ներքո շատերը շուրջպարի ելան, հնչեցին սրամիտ մնիներ ու հոգեթով երգեր: Դա փորձ էր վերականգնելու մինչև 1988թ. արցախյան շարժումը և ահեղ երկրաշարժը զոյատևած ավանդույթը, երբ տարիներ շարունակ որևէ տոնական առիթով հայաստանաբնակ հարյուրավոր համշենահայեր էին հավաքվում որևէ ռեստորանում, միասին ուտում-խմում, երգում-պարում, ուրախանում, իրարից հարցուփորձ անում, մոր ծանոթություններ հաստատում: Այդ մասին պատմող «Վերականգնենք ավանդույթը» լրատվության («ՁՀ», 2005 NN 11-12) վերնագիրն իսկ հաստատում էր ավանդույթը վերականգնելու բոլորի ցանկությունը: Եվ ահա, վերջերս՝ հունիսի 17-ին, Հայաստանի «Համշեն» հայրենակցական-բարեգործական հ/կ խորհրդի նախաձեռնությամբ Երևանի «Բարեկամություն» («Դրուժբա») ռեստորանի առատ սեղանների շուրջն էին հավաքվել հինգ տասնյակից ավելի համշենահայեր և արխագահայ ուսանողներ: Երգ ու պարով, խոսք ու գրույցով, կատակներով ու կենացներով համեմված հավաքի ավարտին կրկին բոլորի ցանկությունը մեկն էր՝ այնպես անել, որ հաջորդ հանդիպմանը մասնակիցների թիվը, վերջապես, անցնի հարյուրից ...

Ս. Վարդանյան

Սիրվարդ Մելքոնյան-Լոբյանը ծնվել է Գագրայի շրջանի Գանթիադի (Ցանդրիփշ) ավանում 1948թ-ին: 1966-ին ավարտել է Գանթիադիի Ավ. Իսահակյանի անվան N1 միջնակարգ դպրոցը: Հեռակա սովորել է Մոսկվայի Գեղարվեստի ժող. համալսարանի նկարչության բաժնում: Աշխատել է Մուխոմարիի 9-ամյա դպրոցում, որպես տարրական դասարանների և նկարչության ուսուցչուհի:

ՍԻՐՎԱՐԴ ՄԵԼՔՈՆՅԱՆ-ԼՈԲՅԱՆ

ՀԱՄՇԵՆՑԻ ՀԱՅ

Համշենցի հայ, Համշեն կորցրած՝
Աբխազիայում ապաստանած,
Համշենահամ, համշենաբառ,
Այստեղ մի նոր Համշեն հիմնած.
Հաշտ ու խաղաղ կյանք երազած,
Աշխատել ես միշտ կլանված,
Մշակել ես ձեռքով, մտքով...
Ու պարզերես վարել, ցանել,
Անվերջ տքնել, սով ու չարիք
Գործով վանել...
Քեզ չեն գերել փառք ու պարծանք,
Տենչացել ես լույ խաղաղ կյանք:
Բայց տենչանքդ, աղաչանքդ
Հաշվի չառավ մոր փորձանքը...
Հարևանիդ, եղբայր ազգիդ
Ուղղված նետը դիպավ սրտիդ...
Ուղեբրիդ տակ՝ հողն երերաց,
Կրակ ու հուր գլխիդ տեղաց:
Համշենցի հայ, կրկին քեզ վա՛յ,
Տունդ ավեր, գույքդ՝ ավար:
Պատերազմ է, ա՛խ, ի՞նչ անես,
Գաղթի ճամփա՞ն դարձյալ մաշես:
«Բայց մինչև ե՞րբ կերտես, թողնես,
Հինը կորցնես, նորը հյուսես»:
Մտածեցիր, վարանեցիր,
Գաղթի ճամփան շրջանցեցիր:
Մերված եղբայր ազգին արխագ՝
Տանտիրոջ պես ոտքի ելար:
Ոտքի ելար ինքնամոռաց՝
Թշնամու դեմ խելագարված:
Շատ մոտ էին թիկունք, ճակատ.
Ա՛խ, մի բուռ է երկիրը այս...
Իսկ թիկունքում՝ իրարանցում,
Անքաղ արտեր, անտիրություն,
Անտեր շներ, անլույս շներ,
Անտուն մարդիկ, անմարդ տներ,
Լացող մայրեր, հաշմանդամներ,
Տեսանք նույնիսկ անթաղ դիեր...
Քանի՞-քանի ժիր պատանի
Տուն չդարձան դաշտից կռվի...
Վազգեն, Վարդան ու Արարատ,
Արամ, Սերգեյ, ձեզ հազար փառք...
Ինչքան դաժան այստեղ եղավ
ճակատագիրը ձեր հանդեպ,
Այնքան լինի երկնում բարի
Ու ձեր հոգին լուսավորի...
Համշենցի հայ, դարձյալ քեզ վայ,
Բախտդ քեզնից միշտ անբաժան,
Տեսար դարձյալ սուգ, ցավ ու լաց,
Դեռ եղեռնից ուշքի չեկված.
Տեսար դու այն ինչ պատերազմ
Կոչեցյալն է տալիս շռայլ:
Խորն էր վերքդ... ամպ էր դեմքդ,
Բայց գործի մեջ վարձ էր ձեռքդ...
Չնայած որ բախտդ այսօր
Անորոշ է, ճամփադ փշոտ,
Համշենցի հայ, վերքդ դեռ թարմ,
Դեռ կռիվը չառած դարդար,
Մրջնի մման բնից զրկված
Քո դերի մեջ մտար դարձյալ:
(Երևի այն կազմ ու պատրաստ
Վերկից է քեզ առաքված):
Գործի անցար բեռնավորված
Նոր հոգեբով՝ վերականգնման
Ու նորոգման, որ չմնան
Հետնորդներդ անապաստան:
Դա քո դերն է, պիտի տանես,
Հավակնորդ չես դու իշխելու,
Սովոր չես դու հասցնելն քո
Փող հնչեցնել...
Հայ համշենցի, հայ դու ընտիր,
Ե՞րբ ես եղել շահախնդիր,
Որակդ էլ այդ գիտցիր հաստատ,
Պիտի լինի գրավական
Ու երաշխիք Նոր Համշենցի
Հավերժության:

ԼՍԵՆՔ ՕԳՆՈՒԹՅԱՆ ԿԱՆՉՈՒ

Օրերս Արխագիայի Ցանդրիփշ (Գանթիադի) ավանից ստացա անգլերենի և գերմաներենի երկարամյա ուսուցչուհի Սուսաննա Մինայանի ուղարկած ծրարը, որի մեջ Ցանդրիփշի Ավ. Իսահակյանի անվան դպրոցի ուսանողների Ռ. Ալեքսանյանի հոգվածներն էին և ցանդրիփշի բանաստեղծուհի Սիրվարդ Մելքոնյան-Լոբյանի ստեղծագործությունները: Սուսաննա Մինայանը մեր թերթի անշահախնդիր բարեկամներից է, այն տարածում է հայկական դպրոցներում և տեղի մտավորականների շրջանում, և մեր թերթի համար էլ նյութեր է պատվիրում ու ուղարկում: Ինքն էլ «Չայն համշենականի» 2005 թ. NN 5-6-ում «50 տարի անց» վերնագրով հոգված է տպագրել Ցանդրիփշի Ավ. Իսահակյանի անվան դպրոցի մասին, որում իր տաղանդը էր հայտնում Արխագիայի հայկական դպրոցների ապագայի հանդեպ: Նրա ուղարկած ծրարում կար նաև նրա նամակը: Դա օգնության անարժանագանք կանչ էր, հուսահատ հոգու ճիչ: Այո՛, երկարամյա ուսուցչուհին, որը դժվարին պայմաններում տարիներ շարունակ պայքար է մղել Արխագիայի հայկական դպրոցների գոյատևման համար, արդեն 10 տարի է «օգնություն» է կանչում, բայց թե՛ տեղի իշխանությունները, թե՛ հայկական կազմակերպությունները, թե՛ հայ հարուստները, որոնցից քիչ չեն Արխագիայում և, հատկապես, հարևան Սոչիի շրջանում, չստեղծում են տալիս:

Ուստի դիմում եմ «Չայն համշենականի» Հայաստանի, Սփյուռքի (այդ թվում՝ Արխագիայի և Կրասնոդարի երկրամասի) ընթերցողներին, եկեք լսենք Սուսաննա Մինայանի՝ երկարամյա ուսուցչուհու, օգնության կանչը:

Սերգեյ Վարդանյան

ՕԳՆՈՒԹՅՈՒՆ, ՈՐԸ ՏԵՂ ԶԻ ՀԱՍՆՈՒՄ

«Օգնության հասնող ձեռքերը աղոթող շուրթերից սուրբ են», - ասել է մի ամերիկացի իրավաբան: Եվ ես այդ սուրբ ձեռքերը փնտրեցի, շատ փնտրեցի, բայց չգտա և երկու զավակներիս հետ մնացի դեմառդեն բնության մահաբեր արհավիրքի հետ...

Դա 1997-ի օգոստոսի 9-ին էր, երբ ջրհեղեղը Գագրայի շրջանի փոքրիկ Ցանդրիփշ (Գանթիադի) ավանի երկհարկանի տունս լցրեց մեծ-մեծ քարերով: Այն պահին, երբ երկու ձագուկներս փաթաթված սեղմվել էի ծառին և աղոթում էի, լեռներից եկած հեղեղի ալիքը ահավոր ուժով ինձ պոկեց զավակներիցս և քչեց դեպի ջրհեղեղից գոյացած գետի հուժկու հորձանուղը: Ես ջրի տակ դարձյալ աղերսում էի, որ Աստված փրկի բալիկներս: Եվ ո՛վ հրաշք, շուտով դադարեց ջրհեղեղը. չխեղդվեցինք, չմնացինք սակայն քարերի տակ, չմահացանք: Երբ որոշ ժամանակ անց ջրերը մի քիչ հանդարտվեցին, ես խելագարի պես փաթաթվեցի զավակներիս և՛ ծիծաղում էի, և՛ լացում, և՛ աղոթում:

Բարեկամներս և հարևաններս տեսածից ապշած քարացել էին: Իսկ աղետի թողած հետևանքը ահավոր էր, ես միայն հետո հասկացա, որ առանց կողմնակի օգնության մենք գոյատևել չենք կարող: Ես գտա փաստաթղթերս, երևանի պետհամալսարանի դիպլոմս, 34 տարվա մանկավարժական աշխատանքի գրքույկս, երեխաներիս փաստաթղթերը: Ամեն ինչ գտա, բացի օգնության հասնող ձեռքերից: Ո՛ր էին, գուցե զբաղված էին՝ վարում էին արտասահմանյան մակնիշի թանկարժեք մեքենաներ...: Մնացել էինք առանց հազուստի, առանց ամանեղենի և առանց դրամի: Հոգուս խորքերում փնտրում էի կամքի ուժ, որ չկորցնեմ հավասարակշռությունս, դիմանալով դիմադրեմ և դարձյալ աղոթեմ ու խնդրեմ օգնություն:

«Բարություն, ամուռը մարդ է», - ասել է ֆրանսիացի հայտնի բանաստեղծ Լոտրե-ամոնը: Ո՛ր ես մարդ, ինչու՞ եք ամենակարող ձեռքերը իմ զավակներին ու ինձ չեն հասնում: Եվ միայն խեղճուկրակ ժողովուրդն օգնեց. մեկը մի մոմ, մեկը մի քիչ շաքար, մեկը մի քիչ բրինձ բերեց:

Տե՛ր Աստված, օգնիր, աղաչում եմ, օգնիր, որ չչարաման քո դեմ, աշխարհի դեմ, օգնիր, խնդրում եմ, որ պայքարելու ուժս չսպառվի, որ հիասթափությունը չիշխի իմ բանականությանը...

Տարիներ անցան, այդպես էլ բարձր դռներից ոչ ոք ոչ մի հարցով չօգնեց մեզ: Չավակներս մեծացան, մի կերպ սկսեցինք հաղթահարել դժվարությունները և մտնել կյանքի հունի մեջ...

2005թ. հունիսի 17-ին... դարձյալ ջրհեղեղ, այս անգամ ավելի ահավոր: Տունս մնաց քարերի և տիղմի տակ: Նախորդ ջրհեղեղից հետո քրտնաջան աշխատանքով ձեռք բերածներս այս անգամ էլ մի քանի ժամվա ընթացքում կորցրեցինք. այգիս՝ բերքատու ծառերով, ցիտրուսային գեղեցիկ ծաղկած ծառերս, մահճակալներս, սառնարանս, հեռուստացույցս, մթերքը: Սա կործանում է, սա վերջ չունի, փախչել, հեռանալ, այլևս չտեսնել այս քարերը, քարերի վրա ջարդված գեղեցիկ ծաղիկներով մերձարևադարձային ծառերը, մանդարինը, թուզը...

Ամեն ինչ հողին հավասարվեց, արմատախիլ եղավ, այդ ո՞ր չգործած մեղքիս համար: Եվ երբ մտաբերում եմ, որ Աստված արդարամիտ է, ուզում եմ գոռալ աշխարհով մեկ. «Որտե՞ղ փնտրեմ իմ հավատն ու սերը»: Ամենուրեք քար, քար, քար և ունայնություն ունայնությանց...

Ավամայից հիշում եմ Գյոթեի խոսքերը, որ սարսափելին այն է, երբ ոչինչ չունես կորցնելու: Իսկ ե՛ս: Դարձյալ փառք տամ Աստծուն, որ այս անգամ էլ չկորցրեցի զավակներիս՝ աշխարհում ունեցած իմ միակ հարստությունը:

Երկրորդ ջրհեղեղից անցել է ուղիղ մեկ տարի, մենք դեռ քարերի մեջ ենք, որտեղից երբեմն դուրս են սողոսկում օձերն ու կարիճները: Եվ ո՛վ զարմանք, հավաքելով հոգուս խորքում պահած հույսիս կաթիլները, դպրոցում իմ սաներին դարձյալ քարոզում եմ մարդասիրություն, խիղճ, պատիվ, հարգանք, գթասրտություն, և ամենազխափորձ՝ ազգասիրություն: Սակայն ո՛ր եմ իմ ազգի գթասիրտ մարդիկ: Որտե՞ղ գտնեմ օգնության հասնող ձեռքերը:

ՍՈՒՍԱՆՆԱ ՄԻՆԱԼՅԱՆ
17 հունիսի, 2006թ.

Հայաստանի «Համշեն»
հայրենակցական-բարեգործական հասարակական
կազմակերպության խորհուրդը խորապես
վշտակցում է մայիսի 3-ին Երևան-Սոչի չվերթի
Ա-320 ինքնաթիռի աղետի զոհերի հարազատներին
և մերձավորներին, նրանց մաղթում ոգու կորով՝
դիմագրավելու ճակատագրի դառը հարվածը:

ԵՎՍ ՄԻ ՀՐԱՇԱԼԻ ԶԱՅՆԱՍԿԱՎԱՌԱԿ՝ «VOVA», ԱՅՍԻՆՔՆ՝ «Ո՛Վ Է»

Այսօրվա թուրքիայի տարածքում ապրող կրոնական և էթնիկ խմբավորումների հանդեպ հետաքրքրությունը տասնամյակներ շարունակ գլխավորապես փոքրաթիվ մասնագետների մենաշնորհն էր: Այդ ընթացքում, ինչպես ընթերցողին հայտնի է, Քեմալ Աթաթուրքի հետևորդների երկրում թուրքացման գործընթացը, զոհե մասնակիորեն, հաջողությամբ պսակվեց, որի արդյունքները երկրի տեղական մշակույթների վրա շատ զգալի կերպով դրսևորվեցին: Զանազան խմբերի բարքեր և մշակութային առանձնահատկություններ, նույնիսկ մի շարք լեզուներ, իսպառ կորան կամ հոգեվարքի մեջ են:

Սակայն, այս մռայլ պատկերը վերջին տարիներին բավականին փոխվել է: Արևելյան եվրոպայում և Արևմտյան Ասիայում անցած 30 տարիներին տեղի ունեցող քաղաքական և ընկերային գործոնները այստեղ ևս իրենց ազդեցությունն են թողնում: Թուրքիայում, հատկապես երիտասարդ սերնդի ներկայացուցիչների մի մասի մոտ, առաջացել է էթնիկական ակունքների հանդեպ հետաքրքրություն, ինչպես նաև տեղային լեզուների կամ բարբառների ապագայի մասին մտահոգություն:

Ահավասիկ «Vova»-ն ծնունդ է առնում այսպիսի պարագաներում: Ալթունի գաղափարը հղացողը ծնունդով Խոփայի համշենցի, Ստամբուլի բնակիչ, հաշվապահ Ջիքմեթ Աբչիչեբն է: Նա իր հասակակիցների մասն մեծացել է իր հայրենի խոսքով, երգով ու պարով: Նրա մանկությունն անցել է այն ժամանակներում, երբ զանգվածային լրատվամիջոցների ազդեցությունը թուրքիայի ծայրամասերում դեռ ուժեղ չէր, կենցաղային հսկա փոփոխությունները և արտահոսքը դեպի մեծ քաղաքներ կամ արտասահման դեռևս տեղի չէին ունեցել:

Ջիքմեթ Աբչիչեբը գալիս է Ստամբուլ համալսարանական ուսում ստանալու և մնում է, բայց չի մոռանում իր հայրենակիցներին: Սկսում է գրի առնել իր իմացած խաղիկները: Այդպեսով չբավարարվելով, պատահած համշենցի հալիվորի կամ պառավի խնդրում է, որ իր համար երգեն: Ջիքմեթը մտահոգված էր. փոխվել էր համշենցիների կյանքն ու կենցաղը, ժողովուրդը վաղուց հրաժարվել էր լաստ (լազուտ - եգիպտացորեն) աճեցնելուց և անասնապահությունից: Իսկ թեյի մշակումը մարդկանց նյութապես ապահովելու համար անբավարար էր: Նոր սերունդը այլևս չէր ցանկանում գյուղում հարսանիք անել, ընդհակառակը, ընտրում էր քաղաքի մեծ սրահները: Հայրենի երգն ու պարը, սրինգն ու թուլունը (պարկապուղ, տիկ) տեղի էին տվել թուրքական և արևմտյան երաժշտության առաջ: Այսպիսի պայմաններում համշենցին ինչպե՞ս մնար համշենցի, եթե համշենցու նման չէր ապրում: Ջիքմեթ Աբչիչեբին հուզում էին նաև իր նախնիների պատմության և մշակույթի մի շարք հարցերը: Բարեբախտաբար, նրան աջակցում է իր հայրենակից Երսին Չելիկը, որը աշխատակցում էր ուրիշ համշենցիների հետ Խոփայի համշենցիների բարբառով առաջնելի՝ «Մոմի» (տատիկ) տեսաերիզի պատրաստման վրա: Երկուսով, միացյալ ուժերով, աշխատանքի են լծվում Խոփայի համշենցիների անդրամիկ երաժշտական ակումբը պատրաստելու ուղղությամբ: Հետագայում նրանց ոգևորված միանում է երաժիշտ Սուստաֆա Բիբերը (Ռիզեից, ոչ համշենցի)՝ լրացնելով գործիքավորողի և ձևավորողի պակասը: Վերջապես, CD-ում «ուղեկցող ձայնի» պաշտոնը հանձնվում է երգիչ Այշեմուր Կոլիվարին, որը լինելով լեզվաբան և բանահավաք, հետազոտում է թուրքիայի ազգություններին՝ հատկապես համշենցիներին: Այստեղ արժե նշել, թե Այշեմուրը բուն համշենցի է՝ Ռիզեից: Ալթունի ծայնագրությունը կատարվում է շատ խանդավառ մթնոլորտում, բազմաթիվ համշենցի երիտասարդների և ուրիշների ներկայությամբ, որոնք միաժամանակ պար են բռնում: Ալթունը ընդգրկում է 13 երգեր և պարերգեր՝ Խոփայում դեռևս խոսվող համշենահայերենի տարբերակով և թուրքերենով, երբեմն՝ երկուսը միասին՝ միևնույն երգի մեջ: Երգերին նվագակցում են զանազան նվագարաններ:

Առաջուր համշենցիների այս հատվածի վերաբերյալ ուսումնասիրությունները քիչ են: Մենք առայժմ պիտի բավարարվենք նշելով, որ այս փոքրաքանակ խումբը հիմնականում ապրում է Վրաստանի սահմանակից Արդվին գավառի մեջ մտնող Խոփա և Բորչկա գավառների շուրջ 30 ավաններում ու գյուղերում:

ՀԱԿՈՒ ԽԱԶԻԿՅԱՆ
Բոստոն

Գլխավոր խմբագիր և համարի պատասխանատու՝ ՍԵՐԳԵՅ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ
 Լրատվական գործունեություն իրականացնող՝ «ՀԱՄՇԵՆ» հայրենակցական-բարեգործական հասարակական կազմակերպություն:
 Հասցեն՝ Երևան, Ա. Իսահակյան 18: Հեռախոս՝ (+374+10) 25 21 26:
 Գրանցման վկայական՝ N 03U054979, տրված՝ 26.06.2002թ.:
 Խմբագրությունը ոչ միշտ է համակարծիք հեղինակների տեսակետներին:
 Արտատպության կամ մեքերման դեպքում հղումը «Չայն համշենականին» պարտադիր է:
«ДЗАЙН АМШЕНАКАН» (ГОЛОС АМШЕНСКИЙ)
 Ежемесячная газета Земляческой благотворительной общественной организации «АМШЕН» (г. Ереван)
 Гл. редактор - СЕРГЕЙ ВАРДАНЯН
 Газета распространяется бесплатно.
 "HAMSHEN" Compatriotic-charitable public organization (Yerevan).
 "DZAYN HAMSHENAKAN". Editor in chief SERGEY VARDANYAN
 E-mail: dzaynhamshenakan@yahoo.com